

ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΑΡΓΟΛΙΔΙ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1916

Κατὰ τὴν πρώτην ἐξάμηνον τοῦ παρελθόντος ἔτους 1916 διατελῶν ἐν ἐπιστρατεύσει, ὡς ὑπολοχαγὸς τοῦ Πυροβολικοῦ ἐν τῇ στρατηγίῳ τῆς Δ' Μεραρχίας ἐν Ναυπλίῳ, περιήλθον πολλοὺς τόπους τῆς Ἀργολίδος καὶ διηρεύνησα αὐτούς, ἐφ' ὅσον μοι ἀπέμενε χρόνος διαθέσιμος μετὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀνατεθειμένης μοι στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Τὸ πόρισμα τῶν ἐρευνῶν τούτων ἔχει συντόμως ὡδε :

α') Ἐν Ἄργει

- 1) Ἡ κατάσταση τῶν ἀκινήτων ἀρχαίων τοῦ Ἄργους· πιθανὴ θέσις θολωτῶν τάφων· ἡ πόλις τῆς μυκηναίας περιόδου· τὰ κατὰ τὴν Ἀσπίδα καὶ Δειράδα ἀρχαῖα μνημεῖα· τὸ θέατρον· ὁ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης.

Μετὰ μεγίστης ἀπορίας παρατηρεῖ ὁ τὸ πρῶτον περιηγούμενος τὸ Ἄργος τὴν πτωχίαν καὶ σπάνιν τῶν τε κινήτων καὶ ἀκινήτων ἀρχαίων τῆς ἐνδοξοτάτης ταύτης ἐν τῇ τέχνῃ πόλεως, τῆς πατρίδος τοῦ Ἀγελᾶδα καὶ τοῦ Πολυκλείτου, ἐν ἣ τὸ πρῶτον ἐν τῇ κόσμῳ ἐσφυρηλατήθη τὸ τέλειον ἀνδρικόδον σῶμα· ἡ τύχη ἀρὰ γε ἐφάνη τοσοῦτον ὀυσημένης πρὸς ἀνάδειξιν τῆς πόλεως ταύτης εἰς τὸ προσήκον αὐτῇ ὕψος, ὡς πρὸς τὸν ἀρχαιολογικὸν πλοῦτον, ἢ μήπως ἡ ἀτυχία καὶ ἡ ἀπειρία τῶν ἐπιχειρησάντων νὰ ἀνασκάψωσιν αὐτήν, ἢ μὴ ἢ δυσχέρεια τῆς

ἀνασκαφῆς καὶ τὸ δυσεξιχνίαστον τῶν κρυπτομένων ἐν τῇ περιλάμπρῳ ταύτῃ γῆ ἀρχαίων μνημείων; Τὸ τελευταῖον τοῦτο μάλιστα πάντων νομίζω ὅτι ὑπῆρξεν ἡ κυριώδης αἰτία τῆς μὴ ἀνευρέσεως σπουδαίων καὶ θαυσιπλῶν εὐρημάτων ἐν Ἄργει· διότι ἡ ἐργασία τοῦ Vollgraff ἐμφαίνεται εὐσυνειδήτως καὶ ἐπιτυχῆς· τί ὅμως ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ μέγα ξένος ἀνὴρ, ἐπ' ὀλίγον χρόνον διαμείνας ἐκεῖ καὶ ἐρευνήσας, ὅσον ἄριστα ἠδύνατο, τὸ δυσχερέστατον τοῦτο διὰ τὸν ἀρχαιολόγον ἔδαφος; Σημαντικὰ εὐρήματα δύναται νὰ εὕρῃ μάλιστα πάντων Ἕλληνα ἀρχαιολόγος, νῦν ἔχων ὄξυν καὶ πόδας ἰσχυροὺς καὶ γνώμην ὑπομένουσαν καὶ μὴ ἀποκάμνουσαν· τὸ Ἄργος ἀναμένει ἔτι τὸν τε αὐτὸ καὶ ἑαυτὸν δοξάζοντα ἐπιστήμονα, ὡς προσήκει.

Διότι παρὰ πᾶσαν τὴν κατοχὴν τῆς ἀρχαίας πόλεως ὑπὸ τῆς σημερινῆς, ὑπάρχουσι ἐλεύθερα σημεῖα πρὸς εὐχερῆ ἀναζήτησιν μετὰ πλείστων ἐλπίδων σπουδαίων εὐρημάτων· καὶ πρῶτον μὲν οἱ ἀνοιχθέντες ὑπὸ τοῦ Vollgraff θαλαμομοιδαῖς τάφοι δὲν εἶναι οὔτε οἱ μόνοι, οὔτε οἱ ἄριστοι, πολλοῦ γε δεῖ· οἱ ἀρχαῖοι ἀφήκαν ἡμῖν ἐκτενῆ παράδοσιν περὶ ὑπάρξεως βασιλικῶν καὶ ἡγεμονικῶν γενῶν ἐν Ἄργει κατὰ τὴν βαθυτάτην ἀρχαιότητα, πολυχρονίων καὶ πολυμελῶν (1)· ποῦ ἐτάφησαν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι; ποῦ δύναται τις μετὰ πιθανότητος νὰ ἀναζητήσῃ αὐτούς; κατ' ἐμὴν γνώμην τὰ ὑπὸ τὴν ἀκρόπολιν τῆς Λαρίσης καὶ κατὰ τὴν Δειράδα, νῦν «Πορτίτσες» καλουμένην, κράσπεδα δύναται, ἐπιμελῶς ἐρευνώμενα, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς ἐπιχώσεως, ἣτις ἐκ τοῦ πρᾶνοῦς τοῦ ἐδάφους καὶ τοῦ ἐκτεταμένου χώρου, ὅστις ὑπέρκειται, εἶναι βαθυτάτη, νὰ ἀποδώσῃσι θαλωτοὺς τάφους τῆς μυκηναίας λεγομένης περιόδου, καὶ δὴ πολλοὺς καὶ συνεχεῖς.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο καθίσταται βέβαιον ἐκ τοῦ ὅτι ὁ μὲν τόπος εἶναι πρὸς ποίησιν οἰκογενειακῶν θαλωτῶν τάφων τὰ μάλιστα εὐθertos, τὰ δὲ βασιλικά γένη, ὄντα πολυμελῆ καὶ

(1) Ὁ Πανοσίας ἐν Β' 18, 4-6 ἀναφέρει ἑνδεκα βασιλεῖς, ἐπὶ δέκα γενεάς βασιλεύσαντας μέχρι Ἀμφιλόχου, ἥτοι μέχρι τῆς ἀλώσεως τῆς Τροίας ἀπὸ Βίαντος, οὗ πρότερον πολλοὶ ἄλλοι βεβαίως ἐβασίλευσαν.

μακροτάτης χρονικῆς διαρκείας, ἐξήντησαν τὸν χώρον τοῦτον πρὸς ταφήν, καὶ κατόπιν ἐτράπησαν πρὸς τὸ Ἑραῖον, ὡς λέγομεν κάτω ἐν κεφαλ. γ', ἐνθα ἐπίσης δαψιλῶς ἐθαψαν κατὰ τὴν μυκηναίαν περίοδον. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡμεῖς εὗρομεν τοὺς ἀνεσκαμμένους θαλαμοειδεῖς τάφους πλήρεις ἀκαθαρσιῶν καὶ πτωμάτων ζώων, ἐξ ὧν δηλοῦται ὅτι ὁ ἀρμόδιος ἀρχαιολογικὸς ἔφορος δὲν ἔχει τελέσει τὴν ἐπιθεβλημένην, καὶ ἄλλως ἐντελῶς ἄκοπον, συγχρῆν ἐπίβλεψιν πρὸς διατήρησιν αὐτῶν καθαρῶν. Ὡς πρὸς τὴν τάξιν αὐτῶν δέον νὰ λάβῃ τις πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι οἱ ὅμοιοι τάφοι ὑπὲρ τὴν παρὰ τὸ Ναύπλιον Ἡρόνοιαν εἶναι μεΐζονες, οἱ δὲ τῶν Μυκηναίων καὶ μακρότεροι τοὺς δρόμους· ἴσως λοιπὸν ἀρχαιότατοι πάντων εἶναι οἱ τοῦ Ἄργους οὗτοι, ὧν τινες ἔτι, μῆπω ἀνασκαφέντες, διαφαίνονται οὐ μακράν.

Πρὸς τούτοις δύνανται ἀνευ σημαντικῶν δαπανῶν νὰ ἐξερευνηθῶσι δοκιμαστικῶς τὰ ὑπὸ τὴν νῦν καλουμένην «Παναγίαν τοῦ Βράχου» ἢ «Πορτακκαλοῦσαν» σημεῖα, εἰδικώτερον τὰ παρὰ τὰς θέσεις «Σπηλιὰ» καὶ «Δημοδόση», ἐνθα λέγουσιν οἱ πάροικοι ὅτι ἀνευρίσκουσι λαξευτοὺς ὀγκολίθους μεγάλου οἰκοδομήματος καὶ κτιστὰς «τρῦπες».

Ὡς πρὸς δὲ τὰ ἐπὶ τῆς Ἀσπίδος, νῦν «Προφήτ' Ἡλία», ἀρχαία μνημεῖα τοῦ εἰκαστομένου ἱεροῦ τοῦ Ἀπόλλωνος Πυθακέως, παρετήρησα ὅτι οἱ ἀσβεστόκτιστοι τοῖχοι τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν ἄλλων ὁμοίων οἰκοδομημάτων ἐνεχουσι πῆλινα καὶ μαρμάρινα γεισώματα ἐκ τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, ἴσως δὲ καὶ τμήματα ἐπιγραφῶν, καὶ εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐξερευνηθῶσι λεπτομερέστερον, ὡς καὶ οἱ παρακείμενοι Βυζαντιακοὶ τάφοι· ταῦτα πάντα εἶναι ἄχρηστα καὶ οὐδὲν διδάσκουσιν, ἐν ᾧ τὰ ἐν αὐτοῖς εὐρεθησόμενα τμήματα θὰ εἶναι λίαν χρήσιμα καὶ διδακτικά.

Ἔτερα σημεῖα πρὸς δοκιμαστικὴν ἔρευναν ἔκρινα τὴν θέσιν τῆς σκηνῆς τοῦ Θεάτρου, ἐνθα ἢ ἀχθεῖσα τάφος δὲν ἐξίκετο εἰς τὸ ἀπαιτούμενον μῆκος καὶ βάθος, καὶ τὰ ὑπὲρ τὸ Ὁδεῖον περὶ τὸ νῦν ἐκκλησίδιον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου μέρη, ἐνθα ὀρθῶς τίθεται ὁ ναὸς τῆς Ἀφροδίτης· ἐκεῖ εὗρον τμήματα μαρμάρινα ὠραιωτάτων στηλῶν, ἀγγείων καλῶν, σκύφων μεγαρικῶν

κττ., κείμενα ἐπὶ προσχώσεως ἐκ λιθαρίων καὶ χωμάτων ἱκανῶς μεγάλης εἰς ἕκτασιν καὶ βάθος, ἐξ ἧς προμηνύονται πολλὰ εὐρήματα καὶ αὐτὸς ὁ ναός, ἴσως δὲ καὶ τὸ ἀνάγλυφον τῆς *Τελεσίλλης*, ὅπερ εἶδεν ὁ Παισανίας (βλ. αὐτὸν ἐν Β' 20, 8).

Ἐπέρκειται δὲ τῆς θέσεως ταύτης καὶ διήκει μέχρι τῆς Παναγίας τοῦ Βράχου τὸ Ἄργος τῆς μυκηναίας περιόδου, ὡς δεικνύουσι θαυμάσια ἀγγείων καὶ οἰκιῶν ὑπόλοιπα, ἐξ ὧν ἐμφαίνεται πυκνότητος ὁ ἐπὶ τοῦ πρανοῦς τοῦ βουνοῦ συνοικισμὸς τῆς περιόδου ἐκείνης, ἐγκαταλειφθεὶς μετέπειτα κατὰ τὴν ἱστορικὴν περίοδον, ὁπότε ἡ πόλις κατέλαβε τὰ κράσπεδα καὶ τοὺς πρόποδας καὶ περαιτέρω μέρος τῆς πεδιάδος.

Κινητὰ ἀρχαῖα εἶδομεν ἐν μὲν τῷ νῦν νεκροταφείῳ τοῦ Ἄργους, ἔνθα ὑπάρχει μεγάλη ἐκκλησία, πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἐπισκευασθεῖσα, ἐφ' ἧς εἶδον ἐπιγραφὴν μετὰ χρονολογίας 1659, κορμὸν μαρμαρίνου ἀγάλματος ῥωμαίου αὐτοκράτορος ἐν θῶρακι, ὑπερφυσικοῦ μεγέθους, ἄτεχνον, καὶ παρὰ τὸ Ταχυδρομεῖον πλάκα μεγάλην μαρμαρίνην μετὰ διστίχου ἐπιγραφῆς λαμπρῶν χρόνων, ἣν ἀντέγραψα μὲν προχείρως, ἀλλ' ἦς ἀπώλεσα κατόπιν τὸ ἀντίγραφον.

2) *Περὶ τὸ Ἄργος κυκλικὸν μέγα οἰκοδόμημα· νεολιθικὸς συνοικισμὸς τοῦ παναρχαίου Ἄργους ναοῦ Ἀρεως-Ἀφροδίτης καὶ μικροῦ ἱεροῦ ἐρείπια.*

Ἐκκινῶν τις ἀπὸ τῆς Δειράδος καὶ βαδίζων ἐπὶ τῆς εἰς τὸ νῦν «Κουτσοπόδι» ὁδοῦ, ὀλίγον πρὸ τοῦ Χαράδρου ποταμοῦ, ἐν τῇ πεδιάδι, διακρίνει μόλις μέγα κτίσμα λαξευτῶν ὀγκολίθων, κυκλωτερές, μετὰ εἰσόδου, ἐν εἶδει ὁρόμου θολωτοῦ τάφου· ἡ διάμετρος αὐτοῦ εἶναι περίπου 25 μέτρων, τὸ δὲ πάχος τῶν τοίχων ὀλίγον ὑπὲρ τὸ μέτρον· τοὺς πλείστους τῶν λίθων ἔχουσιν ἤδη ἐξαγάγει οἱ γεωργοί, τοῦτου δ' ἕνεκα μετὰ δυσχερείας μὲν ἀλλὰ σαφῶς διακρίνεται ἔτι· τὸ ὅτι δὲν ἦτο τάφος, δεικνύει τὸ ἀσθενὲς τοῦ πάχους, ὅπερ μὴνύει περίβολον πολυανδρίου τινὸς ἢ ὑπαιθρίου ἱεροῦ ξυλίνης στέγης· διότι κέραμοι στέγης διακρίνονται πολλαί· ἀνάγκη ἄρα διὰ μικρᾶς σκαφῆς νὰ δια-

σαφηθῆ και καθορισθῆ τὸ ἱκανῶς περιεργον τοῦτο κτίσμα και ἕτερον μικρότερον περαιτέρω ἔπαρμα γῆς παρ' αὐτὸν τὸν Χάραδρον, οὗ τὸ φράγμα, κοινῶς «καρτέρι», ἐποιήθη ὑπὸ τῶν νεωτέρων διὰ τῶν λαξευτῶν ὀγκολίθων τοῦ μεγάλου κυκλικοῦ κτίσματος.

Ἄριστερόθεν δὲ τοῦ τελευταίου τούτου και εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων λεπτῶν τῆς ὥρας ὑψοῦται, εὐθύς ὑπὲρ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Χαραδρου, ἐπιμήκης λόφος μετὰ μικρῶν βραχωδῶν κορυφῶν, καλούμενος νῦν «Μακροβοῦνι» ἢ «Μακρουργάχι»· τὸ πρὸς τὸν ποταμὸν ἤμισυ αὐτοῦ φαίνεται ὃν τετειχισμένον δι' ἀσθενοῦς περιδόλου λιθαρίων, οἷος εἶναι ὁ τοῦ παρὰ τὸν Βόλον Διμηγίου και Σέσκλου και ἄλλοι ὁμοίων συνοικισμῶν περίβολοι· διακρίνονται δ' ἐν αὐτῷ κατεσπαρμένα θραύσματα θαψιλῆ ἀγγείων τοῦ κοινοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ νεολιθικοῦ τύπου, χειροποιήτων ἀδαφῶν τε και μετὰ γανώματος μονοχρώμου, μέλανος ἢ πορφυροῦ· ὁ πηλὸς εἶναι πλήρης χαλαζιῶν και ἀτελοῦς ὀπτήσεως· εὑρομεν και τινὰς ὀψιανούς, τριπτήρια λίθινα και τμήματα λιθίνων πελέκεων· ὁ περίβολος τοῦ τείχους σφίζεται κατὰ τὴν Δυσμηκὴν πλευράν· ὁ Χάραδρος ἔχει παρασύρει ἱκανὸν τοῦ περιδόλου και τῶν Ἀνατολικῶν κρασπέδων τοῦ λόφου τούτου· σημεῖα πύλης διαφαίνονται κατὰ τὴν πρὸς τὸν ποταμὸν πλευράν, ἔνθα ὁ περίβολος ἔχει καταπέσει· ἐνδοτέρω τῆς πύλης ὑπάρχει ὑψωμάτι, κατέχον τὴν θέσιν τοῦ ἀναμενομένου ἀνακτόρου.

Ταῦτα πάντα ποιοῦσι κατάδηλον ὅτι ὑπόκειται ἐνταῦθα νεολιθικὸς συνοικισμὸς, ὁμοίος τοῖς ἐν Θεσσαλίᾳ, ἀποτελῶν τὸ πρῶτον πανάρχαιον Ἄργος, τῶν ὑπὲρ τὴν τρίτην π.Χρ. χιλιετηρίδα περιόδων, και δικαιολογῶν τὰς παραδόσεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων περὶ τῆς παλαιότητος ἡλικίας τοῦ Ἄργους, ὄντος λίαν ἀρχαιοτέρου τῆς Τίρυνθος και τῶν Μυκηνῶν διὸ εἶναι ἄξιον τοῦ κόπου γὰ ἀνασκαφῆ ταχέως και μετὰ πάσης ἐπιμελείας τὸ πρῶτον τοῦτο σαφὲς δεῖγμα νεολιθικῆς πόλεως ὀνομαστῆς ἐν Πελοποννήσῳ. Ἡ ἐπίχωσις ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου φαίνεται οὔσα ἱκανή, ἴσως δύο ἢ τριῶν μέτρων, ἧς ἔνεκα ὑπάρχει βεβαιότητος ὅτι και οἰκίσκοι και τάφοι παρ' αὐτοῦς τῆς νεο-

λιθικῆς περιόδου θὰ ἀνευρεθῶσιν ἐν καλῇ καταστάσει καὶ ἀνεπαφοὶ βεβαίως πλείστοι.

Ἵπὲρ τὸν λόφον τοῦτον πρὸς τὸ ὄρος βαδίζων τις συναντᾷ τὴν ἐκ Δειράδος εἰς «Καρυὰν»-Μαντίνειαν ἄγουσαν ὁδόν, ἣτις εἶναι ἡ μέση τῶν τριῶν ἀπὸ τῆς Δειράδος, καὶ πάροδον, ἄγουσαν εἰς τὸ νῦν λεγόμενον μοναστήριον τῆς «ἸΑκωβάς»· κατὰ τὴν συνάντησιν ταύτην τῶν δύο ὁδῶν ὑπάρχουσι τινες λαξευτοὶ ὀγκόλιθοι, ὧν ὀλίγοι κεῖνται κατὰ χώραν, μνημόνους τὸν ὑπὸ τοῦ Παισανίου ἐν Β' 25, 1 ἀναφερόμενον κοινὸν ναὸν τοῦ ἸΑρεως καὶ τῆς ἸΑφροδίτης, οὗ τὸ ὕλικόν φαίνεται ὅτι πρὸ ἐτῶν ἀπήχθη εἰς τὸ χωρίον Κουτσοπόδι· παράκεινται διεσπαρμένα τμήματα ἀγγείων γεγανωμένων καὶ μετὰ κοσμημάτων, ὧν τινα λίαν ἀρχαία· ἡ ἐπίχωσις εἶναι μικρά, δύνανται ὁμῶς διὰ σκαφῆς νὰ ἀνευρεθῶσιν ἀναθήματα κατὰ τὸ πρᾶνὲς πρὸς τὴν πεδιάδα διάστημα, ἔνθα μεζῶν ἡ ἐπίχωσις, καὶ ὅπου ἦτο πιθανώτερον καὶ φυσικὸν νὰ παραπέσωσιν.

Ἐν δὲ τῇ ὑπερκειμένῃ μονῇ τῆς ἸΑγίας Τριάδος τῆς «ἸΑκωβάς» ὑπάρχει ἐπὶ μικροῦ κυβόλιθου ἀρχαϊκῆ ἐπιγραφῆ, ἀποτετριμμένη, δίστιχος, ἣς μόλις διακρίνονται αἱ λέξεις

ΟΡΟΣΙΣΕ - - - -
Ι ΙΟΤΙΟΣ

ἦτοι ὄρος ἸΑε/ροῦ κτλ. ἸΑπορον καθίσταται διὰ τί δὲν περι-συνελέγη ὁ λίθος οὗτος, ὧν γνωστότατος, ὡς μοι εἶπεν ὁ νεωκόρος. Τὸ δὲ ἱερὸν τοῦτο, ἐξ οὗ ἐλήφθησαν βεβαίως πρὸς κτίσιν τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν «κελλίων» πολλοὶ λαξευτοὶ λίθοι, δὲν εἶναι τὸ ἱκανῶς μακρὰν κείμενον προμνημονευθὲν τοῦ ἸΑρεως καὶ τῆς ἸΑφροδίτης, ἀλλ' ἕτερον, ἐγγύτατα παρακείμενον ἐπὶ τινος «ὄχτου», ἔνθα εἶδομεν ἐρείπια ἀσβεστοκτίστου ἐκκλησιδίου καὶ βάθρα ἀναθημάτων· διὸ ἐνταῦθα δεόν νὰ τελεσθῇ ἀνασκαφὴ μετὰ πλειόνων καὶ ἀσφαλεστέρων ἐλπίδων ἀνευρέσεως ἀναθημάτων· διότι καὶ ἐπὶ τοῦ ἐκκλησιδίου αὐτοῦ θὰ εὔρη τις πιθανώτατα ἐπιγραφάς, μάλιστα δ' ἐν ταῖς ὑποκειμένοις χώμασιν, ἅτινα διήκουσιν εἰς ἱκανὸν βάθος.

3) Ἐξ Ἄργους εἰς Ἐρρασίον καὶ Κεγχρεάς· νεολιθικοὶ συνοικισμοὶ παρὰ τὸ «Κεφαλάρει»· τὰ παρὰ τὸν Ἐρρασίον ἱερὰ τοῦ Διονύσου καὶ Πανός· ἡ Τύρβη· ἡ πυραμὶς τῶν Κεγχρεῶν ὡς πύργος ἢ ὡς αἰγυπιαῖον ἔμβλημα τάφου, ἢ πολυανδρῶν.

Διερχόμενός τις τὰ τεῖχη τοῦ Ἄργους ὑπὸ τὸν μνημονευθέντα ναὸν τῆς Ἀφροδίτης, καὶ βαδίζων ἐπὶ τῆς εἰς «Κεφαλάρει» ὁδοῦ, συναντᾷ εἰς ἑνὸς τετάρτου ὥρας ἀπόστασιν ἐκκλησιδίον τῆς «Ἁγίας Σωτείρας» λεγόμενον, ἔνθα ὑπάρχουσί τινα τμήματα ἀρραβδῶτων κίονων καὶ μελῶν ἀρχιτεκτονικῶν, πιθανῶς ἔκ τινος ἐγγύς που εὑρισκομένου ἱεροῦ τῆς Ἀρτέμιδος, ὅπερ ἀναφέρει ὁ Παυσανίας ἐν Β' 24,6 (ἐν τέλει), προερχόμενα. Ὑπὲρ τὴν θύραν τοῦ ἐκκλησιδίου ἐπὶ πωρίνης πλακῶς ὑπάρχει νεωτέρα ἐπιγραφή, οἰκτρὸν μὲν δείγμα ποιητικῆς αὐχμηρότητος, ἀγαθὸν δὲ σημεῖον τοῦ ἐμφύτου αἰσθήματος τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸς ἐξύμνησίν τινα τῶν καλῶν ἔργων κατὰ τὰς ἑαυτοῦ δυνάμεις, ἀχειραγωγῆτους ἀτυχῶς ὑπὸ τῶν ὀπωσθήποτε μορφωθέντων ἀναλώμασιν αὐτοῦ· λέγει δὲ τάδε: «Ὁ ναὸς οὗτος ὁ θεῖος, ἀνηγέρθη θαυμασίως, μετὰ ζήλου, εὐλαβείας καὶ μεγάλης προθυμίας, συνδρομῆς τε τῶν Ἀργείων, εὐλαβῶν ἀνδρῶν, τιμίων, ἐπ' ὀνόματι τῆς θείας, Μεταμορφώσεως ἁγίας, τῆς φοικτῆς καὶ θαυμασίας, ἐν τῷ ὄρει Θαβωρίας, λάμπειως φαιδρᾶς, λαμπρᾶς φωτοχυσίας, καὶ φωνῆς τῆς πατρικῆς πρὸς τὸν υἱὸν τῆς θείας, τύπως ἦν πληροφορίας, τῆς δευτέρας παρουσίας, καὶ τῆς δόξης τῶν δικαίων οὐρανῶν τῆς βασιλείας· τῇ 9 Ἰουνίου 1857 ἐγκαινιάσθη ἐν ἀμπελώναϊς Ἄργους· ἔρρωσθε δὲ ἅπαντες σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις συνδρομηταί, προσκυνηταί, ὁμοῦ σὺν πρεσβυτέροις».

Τὸν δὲ ναὸν ἐκεῖνον τῆς Ἀρτέμιδος, διάφορον τοῦ περιφήμου τῆς Ὀρθίας, δεόν νὰ ἀναζητήσῃ τις εἰς τι ὑπερκείμενον ἔπαρμα γῆς παρὰ τὸν ἔξω τῶν τειχῶν τοῦ Ἄργους τῆς πλευρᾶς ταύτης διερχόμενον χεῖμαρρον· τὸν δὲ τῆς Ὀρθίας Ἀρτέμιδος ζητητέον εἰς ἡμισείας ἐντεῦθεν ὄρας ἀπόστασιν ὑπὲρ τὸ χωρῖδιον «Συραγκελαίτικα» καὶ κατὰ τὰ ὑπερκείμενα τῆς ἐκ-

κλησίας τῶν Ταξιρχῶν, ἔνθα διακρίνεται δασύλλιον κυπαρίσσιων καὶ λέγεται ὑπάρχουσα πηγὴ ὕδατος· θεωρῶ δὲ πιθανώτατον τὸ ὅτι μεγίστης ἀξίας ἀναθήματα θὰ εὑρεθῶσιν ἐν τῇ γαφῇ ἐκείνῃ, ἅφ' οὗ ἀναφέρονται ὑπάρχοντα ἐν αὐτῇ καὶ κατὰ τοὺς χρόνους ἤδη τοῦ Παυσανίου (βλ. αὐτὸν ἐν Β' 24,6) ἀγάλματα τῆς θεᾶς, τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Λητοῦς, ὑπὸ τοῦ Πολυκλείτου θεωρούμενα ὅτι ἐποιήθησαν· τοῦτο ἀποτελεῖ δεῖγμα θερμῆς λατρείας καὶ τιμῆς ἐξαιρέτου τοῦ ἱεροῦ ἐκείνου, ἧς ἀσθενῆ ἀπήχησιν ἀποδίδει τὸ προτεθὲν ποίημα τῶν νεωτέρων Ἀργείων, τοῦ πυρὸς τῆς λατρείας ἐκείνης ἀξιόλογον ἀπαύγασμα μετὰ πάροδον τοσοῦτων αἰώνων σκότους.

Περαιτέρω, βαδίζων τις ἐπὶ τῆς εἰς τοὺς νῦν « Μύλους » ἀμαξιτοῦ, ὀλίγον μετὰ τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν Κεφαλαρίου, συναντᾷ λοφίσκον ταπεινόν, ἀλλ' ἔκτενῆ, ἅφ' οὗ ὑπάρχει ἔτι τὸ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι ἰδρυθὲν δημόσιον Πυριτιδοποιεῖον· ἐπ' αὐτοῦ διακρίνονται κατεσπαρμένα θραύσματα ἀγγείων χειροποιήτων, ἀδαφῶν καὶ μονοχρώμων τοῦ Θεσσαλικοῦ τύπου τῶν νεολιθικῶν συνοικισμῶν· ὑπάρχει λοιπὸν καὶ ἐνθάδε, ὅμοιος τῇ ἐν Μακρυρράχῃ Ἀργους μνημονευθέντι, νεολιθικὸς συνοικισμὸς, ἅφ' οὗ ἐξηκολούθησαν οἰκοῦντες ἄνθρωποι καὶ κατὰ τὴν μυκηναίαν καὶ τὴν ἀρχαϊκὴν περίοδον, μέχρι που τῆς Δ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ὡς δύναται τις γὰ εἰκάσει ἐκ τῶν θραυσμάτων τῶν ἀγγείων.

Ἐντεῦθεν ἀνερχόμενός τις πρὸς τὰς πηγὰς τοῦ Ἐρασίνου, ὀλίγον πρὸ αὐτῶν καὶ ἀριστερὰ τῆς ἀμαξιτοῦ, ἐπὶ τινος χωματώδους ἐπάρματος τῶν ἀγρῶν, διακρίνει ἀσβεστόκτιστα λίαν παλαιὰ οἰκοδομήματα, κατακεχωμένα, καὶ κεραμίδας στέγης ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ κτίσματος λαμπρῶν χρόνων, ὡς δεικνύει ὁ πηλὸς αὐτῶν καὶ ἡ ὄπτησις, ὄντα ἄριστα· ἐνθάδε λοιπὸν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπάρχει τὸ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου (ἐν Β' 24, 6) ἀναφερόμενον ἱερὸν τοῦ Διονύσου. Ἰπέρκειται δ' ἐντεῦθεν εἰς ἀπέστασιν οὐχὶ πολλῇ μείζονα τῶν ἑκατὸν μέτρων, ἡ θαυμασία πηγὴ τοῦ ἐκ τῶν ἐγκάτων τῆς γῆς ὀρμητικῶς ἀνερχομένου καθέτως, οὐχὶ δ' ἐκ τῶν κρημνῶν καταρρέοντος, δαψιλοῦς ὕδατος. Ἰπὲρ τὴν πηγὴν ἀριστερὰ διακρίνεται χωματῶδες, πρηνὲς

διάστημα, ἐφ' οὗ ὑπάρχουσιν ἔγνη νεολιθικοῦ συνοικισμού καὶ ἐρείπια οἰκημάτων, βεβαίως τῆς ὑπὸ τοῦ Πausανίου ἔ. ἀ. ἀναφερομένης Τύρβης, ἣν νοητέον ὡς πρόχειρον διαμονητήριον προσκυνητῶν καὶ ἐορταστῶν, οἷα τὰ σημερινὰ « κελλία »· οὐ μακρὰν αὐτῆς καὶ ἐν δεξιᾷ τῷ βαδίζοντι ἐπὶ τῆς εἰς τὸ χωρίον « Τουρνίκι » ἀτραποῦ, δεόν νὰ ἀναζητηθῆ τὸ ἱερόν τοῦ Πανός· διότι ἐκεῖ ὑπάρχουσιν ἔγνη ἀρχαίων.

Μετὰ δὲ τετάρτου ὥρας ἀπόστασιν ἐντεῦθεν, καὶ δεξιὰ τῆς αὐτῆς ἀτραποῦ, εἶδομεν ἐπὶ τοῦ μπλακοῦ βράχου ἐσκαμμένον ἀρχαῖον τάφον, ὀρθογώνιον, λίαν βαθύν, ὅστις ἐγένετο ἀφορμὴ πρὸς ἐπίκλησιν τῆς θέσεως ὑπὸ τῶν χωρικῶν ὡς « Τρούπας »· πιθανῶς ὑπάρχουσι πλησίον καὶ ἕτεροι ὅμοιοι τάφοι κατὰ τὴν νῦν λαϊκὴν παροιμίαν « ὅπου ἀμπέλι κι' ἄλλο ἀμπέλι », ἣν δεόν πάντοτε νὰ λαμβάνη τις ὑπ' ὄψιν, τοιαῦτα ἀναζητητῶν. Ἀνερχόμενοι δ' ἐπὶ τοῦ κωνικοῦ βουνοῦ, ἕπερ νῦν καλοῦσιν οἱ χωρικοὶ « Ἑλληνικό », μετὰ πορείαν ἡμισείας σχεδὸν ὥρας ἐκ τῆς προειρηγμένης θέσεως, εὐρίσκομεν τὴν περιεργὸν πυραμίδα τῶν Κεγχρεῶν.

Αὕτη δ' ἔχει ποιηθῆ διὰ λαξευτῶν ὀγκολίθων πολυγωνικῶν, ἐπιμελέστατα ἐξεργασμένων, καὶ ἡρμοσμένων διὰ χρήσεως ἀσδέστου μετὰ χονδρῆς ἄμμου μεμιγμένης, οὕτω δὲ διαφερούσης τῆς ὑπὸ τῶν μετέπειτα ἀπὸ τῶν Ῥωμαϊκῶν χρόνων τεθείσης ἐν χρήσει· ἡ βᾶσις αὐτῆς εἶναι τετράγωνον, ἐλλειπὲς μόνον κατὰ μίαν γωνίαν, ἐνθα ὑπάρχει εἴσοδος καμαρωτή, ποιηθεῖσα κατὰ τὴν μέθοδον τῶν σηράγγων τῆς Ἰέρυθος, τεχνικωτέραν ὅμως· μετὰ τὴν εἴσοδον συναντᾷ τις θύραν, δι' ἣς εἰσέρχεται εἰς θάλαμον ὀρθογώνιον, καταλαμβάνοντα τὸ ἡμισυ περίπου τῆς βάσεως τῆς πυραμίδος· τὰ ἔσω αὐτοῦ ἔχουσιν ἀνασκαφῆ ἐπιπολαίως, ὡς λέγουσιν οἱ χωρικοί, ὑπὸ τοῦ Schliemann· διότι ἔχει διαταραχθῆ κατωτάτω διαχώρισμά τι διδακτικόν· ἀνωτάτω ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ « Τουρνίκι » πλευρᾶς διακρίνονται βαθεῖαι λαξεύσεις πρὸς ἀρμογὴν βεβαίως ξυλίνων δοκῶν καὶ ἀπαρτισμὸν στέγης.

Διότι τὴν μὲν ὑπαρξίν στέγης τινὸς μηνύουσι τμήματα κεραμίδων τῆς λαμπρᾶς ἱστορικῆς περιόδου, τὴν δὲ διαμονὴν ἀνθρώπων θραύσματα ἀγγείων· ὅτι δὲ οὗτοι ἀπετέλουν μόνιμον

φρουρὰν τῶν Ἀργείων, ἐπιτηροῦσαν τὰς ἐκ Τεγέας καὶ Σπάρτης ἐντεῦθεν τυχὸν εἰσβολάς, φαίνεται βέβαιον διὰ τῆς παραδοχῆς τούτου ἐρμηνεύονται πάντα τὰ ὑπάρχοντα ἀρχαῖα καὶ ὁ ἐξ ἀξέστων λίθων μόλις διακρινόμενος περίβολος περὶ τὴν πυραμίδα, δι' οὗ ἀποτελεῖται μικρὸν περιτείχισμα τοῦ ὄλου λόφου. Ἐκ τούτων λοιπὸν προκύπτει ὅτι ἡ πυραμὶς αὕτη εἶναι πύργος φρουρῶν, οἷους θὰ ἴδωμεν τρεῖς ἔτι κάτω ἐν κεφαλῇ γ', δι' ὧν οἱ Ἀργεῖοι ἐφύλασσαν ἤδη ἀπὸ τῆς Ζ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος τὰς εἰς τὴν ἑαυτῶν πόλιν παρόδους ἐκ τῶν ὁπωσδήποτε εὐδάτων σημείων.

Ἄλλ' εἶναι ἄξιον ἐρεῦνης τὸ ἂν ἐποιήθη τότε ἡ πυραμὶς αὕτη μετὰ τῶν λοιπῶν πύργων, ἢ μήπως, εὐρεθεῖσα ἐκεῖ, μετασκευάσθη εἰς πύργον· τὸ δεύτερον τοῦτο φαίνεται πιθανώτερον διότι ἢ τε μορφή τοῦ κτίσματος καὶ ὁ ρυθμὸς καὶ ἡ χρῆσις ἀσβέστου εἶναι διάφορα τῶν ἐν τοῖς λοιποῖς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς φρουρήσεως τῶν παρόδων κτισθέντων πύργων. Τούτων ἕνεκα δὲν δύναται τις νὰ ἀποκλείσῃ ὅλως τὸ ὅτι ἡ πυραμὶς εἶναι κτίσμα τῆς Μυκηναίας περιόδου καὶ δύναται νὰ σχετισθῇ κατὰ τὸ αἰγυπτιακὸν τοῦ ρυθμοῦ πρὸς τοὺς διὰ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως λεγομένους ὡς ἐξ Αἰγύπτου ἐλθόντας τινας βασιλεῖς τοῦ Ἄργους, καὶ δὴ τὸν ἀρχηγέτην τοῦ ἐπὶ μακρὸν βασιλεύσαντος ἐκεῖ γένους Δαναόν.

Τῆς εἰκασίας ἄρα ταύτης λαμβανομένης ὑπὸ ἐξέτασιν, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν πυραμίδα ὡς ἔμβλημα τάφου· τὸ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἶχε ταφῇ τις τῶν ἀπὸ Δαναοῦ ἢ αὐτὸς οὗτος ἐν αὐτῇ, ὁ δὲ τάφος αὐτοῦ ἀνευρέθη κατὰ τὴν γενομένην μετασκευὴν αὐτῆς εἰς πύργον κατὰ τὴν Ζ' ἢ F' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδα, ἔχει μὲν τινα λόγον, ἀλλὰ ἢ ἐκτέλεισις τούτων θὰ καταγνώσῃ μεγάλην βεβαίως ἄνοιαν ἐκείνοις, οἵτινες ἐνεπιστεύθησαν ἐπίσημον νεκρὸν, μετὰ κτερισμάτων ἀναμφιβόλως πλουσίων, ἐντὸς τοσοῦτον καταφανοῦς καὶ τοῖς ἡλιθωτάτοις τῶν τυμωρῶν μνημείου, οἵτινες τὸνναντίον ἔσχον τοσαύτην δξυδέρκειαν, ὥστε καὶ τοὺς ὑπὸ χωματώδεις τύμβους κρυπτομένους ἀφανῶς θολωτοῦς τάφους, οἷος ὁ ἐν Μυκίῃ τοῦ Ἀτρέως καὶ τῆς Κλυταιμῆστρας λεγόμενοι, ὁ παρὰ τὴν

Αίκυμνν τῆς Τίρυνθος εὑρεθεὶς ὑπὸ τοῦ Κάρω πρὸ τριῶν ἐτῶν (βλ. Πρακτικά 1915 σελ. 202-204) καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀλλαχοῦ, ἀνεκάλυψαν καὶ ἐσύλησαν.

Διὸ νομίζομεν ὅτι μόνον ὡς ἔμβλημα τάφου ἠδύνατο νὰ ποιηθῆ ἢ πυραμὶς αὕτη, ἂν ὄντως ἐποιήθη κατὰ τὴν Μυκηναίαν περίοδον, ἢτοι περὶ τοὺς χρόνους τῆς ἐπηυξημένης ἐξωτερικῆς ἀκροπόλεως τῆς Τίρυνθος· τὸν δὲ τάφον θὰ ἐποίησαν οἱ νοῦν ἔχοντες ἄνθρωποι τῆς περιόδου ἐκείνης, οἱ τὰ πάντα ὑπολογίζοντες ἐν τοῖς τοιοῦτοις ἔργοις, ἔξω τῆς πυραμίδος, εἰς τὰ κράσπεδα τοῦ λόφου, ἐνθα ὑπάρχει εὐθετος χῶρος πρὸς ἀνόρουξιν μεγίστου καὶ βαθυτάτου βόθρου καὶ κτίσιν ὅλως ἀφανοῦς θολωτοῦ τάφου ἐν αὐτῇ, πρὸς ταφήν τῶν μελῶν μακραίωνος βασιλικοῦ γένους· πρέπει λοιπὸν νὰ ἐξερευνηθῆ ὑπὸ τοιαύτην προϋπόθεσιν τὸ ἔδαφος τοῦτο καί, ἐὰν δὲν ἀνευρεθῆ μετ' ἐπιμελῆ ἐξέτασιν τάφος, θὰ λυθῆ τὸ ζήτημα ὅτι πρόκειται ἀπλῶς περὶ πύργου μονίμου φρουρᾶς τῶν Ἀργείων, ποιηθέντος ἐν τῇ ἀρχῇ που τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου· ἐπίσης τὰ ὑπὸ τοῦ Πανσανίου ἐν Β' 24,7 ἀναφερόμενα πολυάνδρια τῶν πεσόντων κατὰ τὰς Ὑσιὰς Ἀργείων δέον νὰ ἀναζητηθῶσιν ἐνταυθά που, ἴσως ἐπ' αὐτοῦ τοῦ λόφου τῆς πυραμίδος ταύτης.

β') Ἐν Ναυπλίᾳ, Ἐπιδαύρῳ καὶ Ἐρμιόνη.

Τὰ τείχη τῆς Ναυπλίας· ὁ ναὸς τοῦ Ποσειδῶνος· ἡ πηγὴ Κανάθος· ἕτεροι τάφοι τὰ κατὰ τὴν εἰς Ἐπίδαυρον ὁδὸν· ἀρχαῖα ἐν Ἐρμιόνη.

Πολλαχοῦ τῆς Ἀκροναυπλίας, ἰδίως εἰς τὴν πρὸς τὴν νῦν πόλιν τοῦ Ναυπλίου πλευράν, διακρίνονται ἱκανοὶ δόμοι τοῦ ὑπὸ τοῦ Πανσανίου (1) ὁφθέντος ἀρχαίου τείχους, ἐφ' οὗ ἐκτίσθη τὸ νῦν σφζόμενον Ἐνετικὸν φρούριον· ὁ ρυθμὸς τοῦ τείχους τούτου θεωρεῖται κοινῶς ὡς ὢν τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου· ἀλλ' οἱ κατὰ τὴν Πρόνοιαν θαλαμοειδεῖς τάφοι καὶ ἡ σύγκρι-

(1) Ἐν Β' 38,2 «λείπεται δὲ καὶ τειχῶν ἐτι ἐρείπια, καὶ Ποσειδῶνος ἱερόν».